

Tim Krabbé

VRIENDEN

2019 Prometheus Amsterdam

© 2019 Tim Krabbé
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Foto auteur Bob Bronshoff
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4268 1

woensdag 6 april 1988

Alleen thuis. Liz is met Esra, onze zoon van bijna één, een paar dagen weg en ik ben sentimenteel. Ik zie hoe het verkeerd zou kunnen gaan tussen ons, door mij. Ik hou het niet uit in huis, ik ga een stukje fietsen – het tochtje dat we twee jaar geleden samen maakten, toen we elkaar pas kenden.

Net als toen schijnt de zon, en net als toen neem ik de pont achter het Centraal Station, maar nu is het koud, en het waait hard. Bij een telefooncel in Amsterdam-Noord vraag ik me af of dat de telefooncel zou kunnen zijn van de zaak-Heijn, waar de ontvoerders van Gerrit Jan Heijn een paar maanden geleden 's nachts naar het Okura Hotel belden voor de overdracht van het losgeld. Dat was toen niet doorgegaan, maar een paar weken later was er alsnog betaald. Maar Heijn was niet teruggekomen.

In Tuindorp Oostzaan weet ik het Zonnehuis te vinden, een verenigingsgebouw waar Liz gefilmd had, en waar we bij dat tochtje ook langs waren gefietst. Ik volg ons spoor verder, naar Landsmeer. Daar vliegt een helikopter, heel laag. 'Puik,' zeg ik een paar keer in mezelf; ik ben bezig met een filmscript waarin een totaal mislukte figuur dat zegt als iemand hem vraagt hoe het met hem gaat; ik wil weten hoe dat zou kunnen klinken. *Puik* zeggend fiets ik door Landsmeer.

In de open velden voorbij Den IJp is de tegenwind zo sterk dat ik af en toe de twintig niet haal. Ik ben al jaren met wedstrijden gestopt, maar 'de twintig niet halen' blijft een manier om ontzag voor de wind uit te drukken. Voorbij Neck, halverwege Jisp, is het weiland waar we in de zon hadden gelegen. Toen Liz' fiets wat later was gestolen, had ze meteen gezegd: 'De fiets van het tochtje.'

Ik stap af, en kijk.

Dan keer ik om. De wind blaast me terug.

Thuis zet ik de televisie aan, om hem zoals altijd zonder geluid op pagina 101 van Teletekst te laten staan. Maar op het gewone beeld zie ik nog net de nieuwslezer van het NOS-journaal. Om dit uur? Dan moet er iets bijzonders gebeurd zijn. Ik zet het geluid aan – de ontvoering van Gerrit Jan Heijn is opgelost, na zeven maanden. In Landsmeer is een verdachte gearresteerd.

Later op de avond wordt gemeld dat hij bekend heeft. Heijn is dood.

9 september 1987-6 april 1988

De zaak-Heijn, begonnen als een verdwijning maar al vlug een ontvoering om losgeld, was toen Heijn ook na betaling zoek bleef opnieuw een verdwijning geworden, een onuitstaanbaar raadsel.

Op 9 september was Gerrit Jan Heijn, topman bij Ahold, kleinzoon van de eerste Albert Heijn en broer van de Albert Heijn die daar nu de baas was, ontvoerd. De onderhandelingen, waarvan de Ahold-kant in de anoncerubrieken van een paar kranten te volgen was ('MARIA, de twaalf bundels liggen vandaag klaar. JOHAN.') waren moeizaam geweest; al op 1 oktober was het de meest langdurige ontvoering ooit in Nederland. Daar was nog een half jaar bij gekomen.

Eind november was er 's nachts langs een snelweg bij Arnhem acht miljoen aan geld en diamanten overhandigd, zonder resultaat. Misschien omdat dat maar de helft van het afgesproken bedrag was; een tweede overhandiging, later die nacht, was niet doorgedaan omdat de geldrijder de AH-winkel in Arnhem waar hij gebeld zou worden met instructies, niet in kon. Hij had buiten gestaan en een telefoon horen overgaan.

Twee weken daarvoor was er ook al een poging tot betaling mislukt – de geldrijder had twee achtereenvolgende avonden in het Okura Hotel in Amsterdam op een telefoontje zitten wachten. Het eerste was gekomen toen hij net weg was; een kort gesprek met een receptionist was opgenomen. De tweede avond was er niet gebeld.

De ontvoerders hadden toen al, een maand na de ontvoering, een afgesneden pink van Heijn opgestuurd. Daaraan was niet te zien wanneer die was afgesneden, en ook niet of Heijn op dat moment nog geleefd had. Maar als hij geleefd had – de wreedheid! Tegenover Heijns vrouw en kinderen, anderen die van hem hielden, Heijn zelf. Terwijl de losprijs al was afgesproken en het alleen nog over de overdracht ging. Het was vakkundig gedaan, zei een deskundige – maar toch niet door een chirurg, waarschijnlijk. Zou-

den ze hem verdoofd hebben? Misschien had het ze niet kunnen schelen. De voorbeelden waren akelig: in Frankrijk was van een ontvoerde industrieel Empain een vinger onverdoofd met een broodmes afgesneden – ook een pink; zou het een voorbeeld zijn geweest? De wond was onverzorgd gelaten. In Italië was een oor afgesneden van een miljardairskleinzoon Getty. Hem hadden ze buiten westen proberen te slaan en toen dat niet was gelukt, had de voormalige verpleger in het gezelschap het maar zó gedaan. Getty had alles gevoeld, zei hij later, het was onzegbaar verschrikkelijk geweest.

Hoe zou dat bij Heijn zijn gegaan? Ineens? Op een aangekondigd uur? Vooral dat laatste leek me erg. En het was alsof ze wilden zeggen: dit was de linkerpink nog maar. Bij Empain hadden ze gedreigd met het afsnijden van meer lichaamsdelen.

‘Boodschap begrepen’, had Ahold in een annonce laten weten.

Maar toen Heijn ook na betaling van het losgeld zoek bleef, kon het haast niet anders of hij was dood. Er waren twee bandjes met zijn stem opgestuurd; wanneer die waren gemaakt kon niet worden vastgesteld. Andere levensteken waren niet gegeven. Daar was wel om gevraagd – een foto van Heijn met een recente krant; het antwoord op een vraag (‘wie was de zwarte kruier van Sint-Maarten’) dat alleen hij zou kunnen geven. Er moest iets gebeurd zijn, een ongeluk of ziekte; de ontvoerders hadden niet geweten wat ze moesten doen en hadden Heijn dan maar dood laten gaan of vermoord, en het lichaam laten verdwijnen. En waren zonder onderhandelingspand verder gegaan met afpersen – met succes.

Als schrijver van Het Gouden Ei, waarin een verdwijning centraal staat en de hoofdfiguur er zijn leven voor overheeft om te weten wat er is gebeurd, kwam ik nogal eens terecht in gesprekken over deze verdwijning – dat zou mij wel speciaal aanspreken.

Dat was niet meteen zo. De verdwijning in Het Gouden Ei was een echt raadsel, terwijl die van Heijn haast alledaags was: een ontvoering om geld. Er moesten wel net zulke beroepsklootzakjes achter zitten als bij de ontvoering van Heineken, een paar jaar eerder, die een extra speedboot moesten hebben, of nog wat paardjes voor op de renbaan. Er zou betaald worden, er zouden foto’s van het herenigde gezin in de krant komen en de daders zouden gepakt worden – of niet.

Maar toen Heijn zoek bleef ging het me fascineren – dat hij *ergens* was, maar je kon niet weten waar. Er was iets ongewoons gebeurd, maar misschien zouden we nooit weten wat.

Het fascineerde iedereen. Een fietsvriend was met een andere fietser

meegefietst naar diens villa in Bloemendaal, vlak bij het huis van Heijn. Die man had iets veelbetekenends gezegd. Een andere vriend had in een trein naar Brussel iets verdachts gezien wat met de zaak-Heijn te maken kon hebben. Wat ze gehoord of gezien hadden vergat ik meteen, maar de drang om óók dicht bij het mysterie te zijn, voelde ik ook.

Dat was ik op twee manieren. Heijns auto was op de dag van de ontvoering dicht bij zijn huis gevonden, op de Hoge Duin en Daalseweg – ‘Het Kopje van Bloemendaal’, een begrip bij de Amsterdamse wielrenners; het enige klimmetje in de omgeving. Vele malen was ik langs de plek gefietst waar nu die auto had gestaan.

En ik was een paar jaar eerder met een vriendin mee geweest naar een hockeyinterland Nederland-Pakistan, de eerste en nog steeds enige hockeywedstrijd van mijn leven. Ik vond er niet veel aan, maar het spel van een van de Nederlanders steeg boven alles uit; met geniale, artistieke acties stichtte hij voortdurend gevaar.

Ik vroeg wie dat was: Ronald Jan Heijn, een zoon van de broer van Albert Heijn. Misschien had mijn vriendin ook zijn ouders aangewezen, dat wist ik niet meer. Maar zo groot was de zaak-Heijn dat mijn geheugen ze gewoon in dat stadion neerzette. Ja, ze had gezegd: ‘Zijn ouders zijn er ook, kijk, daar zitten ze.’

Ik had Gerrit Jan Heijn een keer gezien.

Gerrit Jan Heijn was vóór zijn ontvoering net zo onbekend geweest als ‘Albert Heijn’ bekend. Hij was zesenvijftig en zag er op foto’s ouderwets uit in zijn uniform van zakenman: donker pak, correct overhemd met correcte das, bril met grote glazen, serieuze blik, kort gladgekamd haar, grijs bij de oren. In zijn weinige interviews benadrukte hij zijn kruidenierschap – maar Ahold was wel wat meer dan een grote kruidenier: achtste bedrijf van Nederland, hoofdkantoor van zeventien verdiepingen, vijftigduizend werknemers, winkels, groothandels, restaurants, recreatiecentra in Nederland, België, Duitsland, Amerika.

Zijn rol op de achtergrond beviel Gerrit Jan. Hij was de kantoorman, Albert het gezicht van de zaak. Dat er nòg een Heijn aan de top stond bij Ahold wist men vaak niet eens. Hij leek op die foto’s wat stug, maar als je langer keek zag je iets olijks in zijn vage glimlach. Op één foto had hij op zijn revers een reusachtige button waar LOVE THY GROCER op stond. Hij was trots dat hij een kilozak rijst kon dichtvouwen; ‘het moeilijkste dat er is’. Hij en zijn vrouw Hank hadden vier kinderen.

Er werd nog wekenlang gehoopt dat de ontvoerders zouden proberen ook het tweede deel van het losgeld binnen te halen – en dan sporen zouden achterlaten, of zelfs gepakt zouden kunnen worden. Maar ze lieten niets meer horen. En midden december, drie weken na de losgeldoverdracht, meer dan drie maanden na de ontvoering, maakte de familie duidelijk dat men de hoop had opgegeven. Als Gerrit Jan met kerst niet terug was, dan gaf men de politie vrij spel – dan stond dus niet meer zijn veiligheid voorop, maar het pakken van de daders.

Op 28 december begon die jacht. Bij een persconferentie en in een uitzending van het tv-politieprogramma Opsporing Verzocht werd er veel bekendgemaakt. Het Okura-telefoontje was uit een telefooncel in Amsterdam-Noord gekomen, bij Landsmeer. De politie had dat meteen kunnen vaststellen en was erheen gegaan, maar te laat gekomen. De opname van dat gesprek werd afgespeeld – een stem uit een andere wereld; de wereld waarin men *wist*. De beller was een man die keurig Nederlands sprak, met volgens deskundigen een licht Indisch accent, misschien ook met iets Gelders of Overijssels. Men dacht aan een tweede generatie indo uit het oosten van het land, van tussen de vijftientig en veertig jaar. Hij klonk timide toen de ‘meneer Rosa’ naar wie hij vroeg (de codenaam voor de geldrijder) niet bij de receptie bleek te zitten, en hij antwoordde gediensstig toen hem werd gevraagd die naam te spellen.

Er werden pantoffels getoond zoals een verdachte man die in de buurt van Heijns huis had gedragen; het filmkokertje waarin de pink was opgestuurd; een auto van het type van een verdachte auto die bij Heijns huis was gezien. De dertien afpersbrieven waren in Nederland gepost, onder meer in Amsterdam en Arnhem, en in het Nederlands geschreven, in een ‘quasi-ambtelijke’ stijl – waarschijnlijk door iemand ‘op mavo-niveau die probeert het taalgebruik te hanteren van iemand met een hogere opleiding’.

Volgens een daderprofiel dat de politie door wetenschappers had laten maken, ging het waarschijnlijk om een bende van vier of vijf ‘keiharde criminelen die tot alles in staat zijn’. Het konden Italianen zijn, de maffia misschien, maar er waren dus minstens twee Nederlanders bij: de man die gebeld had en degene die de brieven had geschreven. Dat was, ‘gezien het veelvuldig gebruik van verkleinwoordjes’, mogelijk een vrouw, van ongeveer veertig.

Uit wat er bekend werd van die afpersbrieven sprak een pesterigheid die je niet bij beroepsmisdadigers zou verwachten. Toen Ahold in een annon-

ce niet letterlijk reageerde zoals geëist, gaven de ontvoerders een boete – het losgeld werd met honderdduizend gulden verhoogd, en de bril van Heijn werd opgestuurd want die kreeg ook straf en mocht niet meer lezen. Ze maakten zich vrolijk over hem: hij mocht wel eens een beetje afvallen; hij paste niet zo ‘in ons groepje’. In de brief bij een van de bandjes, waarop Heijn alleen maar van 11 tot 19 telde, stond: ‘Geestelijk gaat het niet zo goed met hem, hij heeft dringend hulp nodig.’

De tips stroomden binnen – alleen al bijna duizend mensen hadden de Okura-stem herkend. Maar niets leidde tot iets, en in het nieuwe jaar, 1988, verdween de zaak-Heijn geleidelijk uit het nieuws. Iemand die de familie met de ontvoering had willen oplichten kreeg negen maanden cel; bij een jaarvergadering van Ahold lag op de plek waar Gerrit Jan had moeten zitten een foto. Anders was het een doodverklaring, zei Albert – hij hoopte nog.

Dat deed vrijwel niemand – maar zou men de daders te pakken krijgen? Heijns verdwijning zou voorgoed een raadsel kunnen blijven. Of er moest iemand gaan kletsen, of onvoorzichtig zijn met de buit.

* * * * *

OOSTERBEEK, JULI – NOVEMBER 1964

Els zat in de tuin aan een tafeltje en tikte op haar schrijfmachine. ‘Lief papier, je weet niet half hoe hoe hoe ontzettend verliefd ik ben op op op op die jongen op op die gekke vent op hemel KAREL heet hij.’

Karel! – eindelijk eens geen hulpbehoevende, maar een vent. Het zat haar niet mee tot nu, met haar vriendjes. Ze had er drie, en ze was ze alle drie trouw, maar er ontbrak iets. Diederik, haar eerste en de normaalste, had nooit met haar naar bed gewild. Soms dacht ze in zijn armen: ik verveel me.

Julius, haar grote vertrouweling, was drie jaar jonger, pas negentien. Ook hij wilde niet met haar naar bed; het lichamelijke stond voor hem gelijk aan het slechte. Hij was een *geval*, met zijn eeuwige gewetensstrijd en gemoraliseer. ‘Ik ga in het klooster,’ riep hij, en zij: ‘Ga naar een psychiater!’ Ze had een lichaam, verdorie. De Heilige, noemde ze hem.

Tegenover Diederiks vrolijke duidelijkheid en Julius’ tergende heiligheid stond de mystieke duisternis van Jan. Hij wilde om het leven huilen; zij erom grinniken. Hij was de belangrijkste, veruit. Nog steeds. Al had ze

hem anderhalf jaar niet meer gezien. Ze hield afschuwelijk veel van hem, ze werd gek van hem, ze kon niet buiten hem, ze vervloekte hem. Ze hadden vaak samen in bed gelegen, maar het was er zelden van gekomen – ze had een neus voor dat type. Hij had haar dan nog wèl ontmaagd; dat was ook *zijn* ontmaagding geweest, op zijn 26ste nota bene. Meteen nadat hij – veel te vlug! – was klaargekomen had hij gezegd: ‘Nou moet je niet denken dat ik van je hou.’ Toen hij bij hun laatste poging piepend van onmacht in elkaar was gezakt, had ze hem keihard uitgelachen: hun zoveelste einde, hun laatste einde. Al was het verlangen meteen weer begonnen.

Maar nu: Karel!

In de keuken floot de fluitketel; haar moeder, die met een vriendin aan een ander tafeltje in de tuin zat, had water opgezet. Tegelijk hoorde Els een stem aan de andere kant van de heg – een jongen die langsliep riep: ‘Mevrouw, uw water kookt!’

Ze keek – was dat niet die jongen die ze gisteren in de bus had gezien? Hij had naar haar gekeken, en zij had teruggekeken, ze hadden even naar elkaar geglimlacht. En nu liep hij dus hier.

Hij was alweer voorbij, en Els tikte verder: ‘Godverdomme wat ben ik verliefd.’

Vier maanden later, Els was toen verliefd op Julius en de avond daarvoor met Diederik naar een feest geweest, gaf haar vader haar een briefje dat door een jongeman aan de deur was afgegeven.

‘Zeer geachte Heer, deze zomer liep ik langs uw huis. Ik waarschuwde mevrouw dat het water kookte. In de hoop dat het jonge meisje dat zich in haar nabijheid bevond, uw dochter is, nodig ik haar uit voor het toneelbal op 28 november van het Delftsch Studenten Corps.’

Een paar dagen later belde hij – had ze zijn briefje gekregen? Zou ze mee willen naar dat bal?

Els wist niet wat ze moest zeggen. Ze had nooit meer aan die jongen gedacht. En dan naar een bal in Delft? Maar ze had in die bus teruggelachen, dat wist ze nog. Dat roepen over de fluitketel, dat was grappig geweest. En dat bal was pas over anderhalve week. ‘Zullen we dan eerst kennismaken?’ zei ze. ‘Een avondje gaan dansen of zo?’

Die zaterdag, ’s nachts naast hem in zijn Eend, terugrijdend van een dancing in Nijmegen naar Oosterbeek, zei ze tegen zichzelf: met deze jongen wil ik trouwen.

Ze was in een volledige liefde gevallen, die niet meer zou ophouden. Onbegrijpelijk, want wat zag ze in hem? Alles wat je zou noemen, zou haar

ontkenning hebben. Zijn stem was te hoog, zijn gezicht te klein, hij was niet intelligent, niet geestig. Hij was te zelfverzekerd, hij schepte op, doorspekte zijn gesprekken met wiskundige begrippen die ze niet kende, zat vol met eigenschappen die ze in anderen verafschuwde.

Maar bij hem waren die eigenschappen niet afschuwelijk, omdat hij het was. En intelligent was hij wèl, met een totaal ander soort intelligentie. Als Julius iets zei begreep ze iets. Als hij iets zei begreep ze niets, maar werd ze overvallen door liefde.

‘Vriendjes’ bestonden niet meer, het echte leven was begonnen. Wat een gekke Ferdi was hij, met zijn aartslevende lichaam, zijn hoofdpijn veroorzakende redevoeringen, zijn hart van springstof. Als ze omstrengeld in bed lagen, dan waren ze een slapend paard, zei hij. Hij hield van het oosterse; ze waren allebei geboren in het Jaar van het Paard van de Chinese dierenriem.

Ze had eens in haar dagboek geschreven: ‘Mensen zijn een vreemd soort leven. Dat praat en bloemen stuurt. Dat vliegt en zwemt. Ik zal nooit iets begrijpen van ’t mij omringende.’ Van dat moeilijk levende meisje, dat onvolwassen ‘verfklieperende spijkerbroekjongetje van de Kunstacademie’, had hij een mens gemaakt. Hij had haar zekerheden weggevaagd, en er een nieuwe zekerheid voor in de plaats gegeven. Dat het leven waard was om geleefd te worden.

Nu schreef ze in haar dagboek: ‘Als ik nòg een keer mag leven, dan doe ik het. Maar alleen als hij het ook mag.’

* * * * *

7 april 1988

Alles aan de ontknoping is bizar. Geen maffiabende van vijf heeft het gedaan, maar één man, een werkloze academicus uit Landsmeer. Geen gangster met makkels aan zijn zijde, maar een huisman getrouwd met een beeldend kunstenaar en met drie kinderen van wie er twee nog thuis wonen.

Hij heeft Heijn al op de eerste dag doodgeschoten – hij moet in paniek zijn geraakt, misschien toen Heijn probeerde te ontkomen. En toch is hij gaan afpersen; hij heeft miljoenen binnengehaald voor een dode. Onder de ogen van een politieleger. Eén amateur heeft de macht voor schut gezet. En daarna heeft hij dicht bij huis met losgeldbiljetten whisky gekocht, een paar keer in dezelfde winkel. Ferdi E. heet hij, een vliegtuigbouwkundig

ingenieur van vijfenvestig die later als organisatieadviseur heeft gewerkt en die nu drie jaar werkloos is.

Alleen al dat zo iemand een auto heeft gestolen! Want hij heeft Heijn met een gestolen auto ontvoerd, en die na afloop in het IJ gedumpt.

Om vijf uur 's ochtends heeft een arrestatieteam iedereen in zijn huis opgepakt: hem, zijn vrouw Els, twee kinderen en twee logés. Hij heeft snel bekend en in een bos bij Renkum de plek aangewezen waar hij Heijn heeft vermoord en begraven. Het wapen en bijna al het losgeld zijn op zijn aanwijzingen in en bij zijn huis en in zijn auto teruggevonden.

Het doodschieten van Heijn op de dag van de ontvoering was gepland.

8-12 april 1988

De andere arrestanten worden snel vrijgelaten; E.'s vrouw als laatste pas na een paar dagen, misschien uit ongeloof dat men er zó naast had kunnen zitten – dat hij echt alles alleen heeft gedaan.

Maar dat heeft hij.

Ferdi E. is opgegroeid in Oosterbeek, bij de Renkumse bossen, in het gezin van een in Duitsland geboren fabrikant. Hij heeft een zus en een broer. De familie E. was 'rustig, eenzelig, vrijgevochten' en redelijk bemiddeld, maar meer gericht op het geestelijke dan het materiële.

Ferdi deed hbs in Arnhem en studeerde vliegtuigbouwkunde in Delft. Na een stage bij Fokker en een baan bij een Amerikaans bedrijf in luchtvaartonderdelen, kwam hij op andere terreinen terecht. Voor de bouwmaterialenfabrikant Eternit ging hij als commercieel directeur naar Indonesië, maar dat eindigde na een half jaar met een onrechtmatig ontslag; na jarenlange processen kreeg hij een schadevergoeding. Eind jaren zeventig werkte hij als organisatieadviseur bij het CIVI in Den Haag en bij Van Dien in Amsterdam. Rond 1980 begon hij een eigen adviesbureau en, met twee partners, een tweede soortgelijk bureau. Een van hen: 'Ik mocht hem graag. Rustig, aardig, net, bezeten van zijn werk, geen geldwolf. Perfecte organisator, bereidde altijd alles tot in de puntjes voor.'

In 1982 liet Ferdi E. dat werk lopen toen hij de kans kreeg om in Nijmegen een project op te zetten dat zich bezighield met het creëren van banen voor werklozen. Een partner haakte af, hij zette alleen door en kreeg het van de grond. Drie jaar lang was hij als adviseur-directeur de stuwende kracht van NBN: 'Nieuwe Banen Nijmegen'.

Zijn oude medewerkers loven hem: gedreven, geniaal, fijne collega, affi-

niteit met kansarmen, handige jongen die bij banken wist binnen te komen, honderden mensen aan een broodwinning geholpen – voorloper in Nederland. NBN trok de aandacht; E. sprak op een nationaal symposium over werkgelegenheid en werd geïnterviewd in de landelijke pers.

Maar die medewerkers plaatsen ook kanttekeningen: bulterriër, blind paard, regelneef: ‘zo moeten we het doen en verder niet zeuren’. En op den duur vonden ze dat hij te veel macht kreeg en te hoge geldeisen had. En toen de subsidieregels een stichting met een bestuur nodig maakten en hij het gezag moest delen, ging het mis. ‘Als men hem wilde sturen werd hij halsstarrig, raakte hij door het dolle heen. Soms excuseerde hij zich dan later door te zeggen dat hij even niet toerekenbaar was geweest.’

Toen de rest van het bestuur hem in 1985 op een zijspoor zette, ging hij procederen. Hij verloor, weigerde een schikking, procedeerde verder, verloor in hoger beroep ook, tot hij in 1986 geruïneerd de strijd staakte. De banenmaker was geëindigd als werkloze.

De arrestatie verbijstert zijn vier oud-medebestuurderen. Oplichting, dat hadden ze nog wel willen geloven – maar dit? Die beschaafde man – zo’n misdaad?

‘Griezelige man die met burens geen contact had’, aldus een kop in de NRC – maar ook de Landsmeerse karaktergetuigen zijn over het algemeen positief over Ferdi E. Hij en zijn gezin waren ‘alternatieve types waar je geen last van had’ – behalve misschien doordat ze hun voortuintje niet netjes aanharkten, zoals de kwaliteitskranten berichten. Ze hadden geen vrienden, op één vrouw na, maar ‘die heeft een even onverzorgde tuin’, aldus de Volkskrant.

De wethouder Sociale Zaken noemt E. ‘een aardige vent, een briljante werkloze academicus die ontzettend graag weer aan het werk wilde’. Een invalide weduwe in de straat kon voor haar boodschappen altijd rekenen op E.’s hulp. Hij was: stil, aardig, intelligent, hoogbegaafd, aristocratisch, ingetogen, correct, een beetje kakkineus. Maar ook: moeilijk benaderbaar en eenzaam; een in zichzelf gekeerde schlemiel; *verbitterd* – dat woord komt vaak terug. Men zag hem wandelen met zijn hondje, roeien in de poldervaarten. Hij las veel, knutselde graag, bouwde een open haard, een zeilboot voor zijn zoon. Hij leefde zijn eigen leven terwijl Els schilderde in haar atelier, een schuur in de weilanden net buiten het dorp. Men hoorde wel eens stemverheffingen in hun huis, en toen hij in Nijmegen werkte had Ferdi een jaar alleen in Arnhem gewoond – in de weekends kwam hij dan naar Landsmeer.

Van de drie kinderen, Kim (22), Thomas (19) en Tamara (17), is Kim op haar zestiende weggelopen. Ze heeft in kraakpanden gezeten, maar de banden zijn hersteld. Ze werkt in een koffieshop. Thomas zou nogal blowen; Tamara is een vlijtige leerlinge op het atheneum.

Els is onder haar eigen naam, Els Hupkes, vrij bekend in Landsmeer en ook daarbuiten; ze exposeert en verkoopt goed, wordt extravagant, 'echt een kunstenaarstype' genoemd. Ze is een van de zes kinderen van de eigenaar van een kleine kruideniersketen in Arnhem en omstreken. Ze zet zich in voor Amnesty International, is doortastend en betrouwbaar. Ook zij leest veel. Art Unlimited heeft kaarten van haar uitgegeven en ze heeft illustraties en covers gemaakt voor een blad waar ik ook in publiceer, Inter-magazine.

Het omslag van het voorlaatste nummer is van haar, zie ik.

Op de dag van de ontvoering (en de moord, zoals nu blijkt), toen Ferdi van 's ochtends vroeg tot midden in de nacht weg was, had Els zijn vermissing bij de politie gemeld. Ze had de volgende ochtend gebeld dat hij terug was.

De vader van een bevriend gezin vertelt dat Ferdi wiskundebijles aan hun kinderen gaf – gratis; pas toen ze na twee jaar ontdekten dat hij werkloos was, hadden ze hem vijftwintig gulden per les kunnen opdringen. Ferdi is 'onvoorstelbaar zachtmoedig', maar ook een vechter, een moeilijk levend mens, contactarm, hij praatte niet over emoties. Nooit spontaan, altijd ingewikkelde redeneringen, nam grapjes te serieus. Ze deden allebei de cursus Chinees van Teleac en Ferdi kende al erg veel tekens, tweeduizend. 'Een superslimme nihilist met een hoge dunk van zichzelf die steeds weer zijn kennis wilde tonen. Wat je ook zei, hij probeerde het op een intellectuele manier te ontzenuwen.'

'Hij kan de ontvoering niet met een ander hebben gedaan, hij wilde altijd alles alleen doen, baas zijn. Maar wat doe je op je vijfenveertigste, als je maatschappelijk uitgeteld bent. We waren bang voor zelfmoord, en daarom in paniek toen hij spoorloos was, die dag van de ontvoering. De laatste tijd leek het beter met hem te gaan.'

'Ik denk dat Ferdi alle mogelijkheden en onmogelijkheden tegen elkaar heeft afgestreept. Nog één keer een superstunt. Is hij een zware crimineel? In hem hebben zich een aantal niet-misdadige uitgangspunten verbonden tot een zware misdaad. Een drama dat naar mijn smaak nauwelijks te veroordelen is.'

Honderden bezoeken de plek waar het lichaam van Heijn heeft gelegen; het Landsmeerse gemeentebestuur krijgt een verzoek tot plaatsing van een patatkraam voor de te verwachten toeloop in het weekend. In de krant staan foto's van de straat, de gevel, het interieur van huize E.; fotografen hebben hun gang kunnen gaan omdat de politie na de inval de deuren onafgesloten had gelaten.

Een krant drukt E.'s visitekaartje af, met zijn telefoonnummer en naam gezwart – op de E na. Het is een korte naam, en die is vlug gevonden.

In een andere krant zie ik de rouwtekst voor Heijn. Het zinnetje 'Wat hebben we het samen fijn gehad met ons gezin' raakt me.

De Telegraaf opent met een bijna paginabrede foto van Ferdi en Els, zonder balkjes. Ze zitten in een tuin, bij een feestje zo te zien. Het lijkt zomer, die van vorig jaar dus – dan moet hij het hier al hebben bedacht, bereidt hij het al voor. Hij draagt een licht zomerpak, met een das met olifantjes. Els en hij kijken vaag geamuseerd naar hetzelfde punt – een spreker die iets grappigs vertelt misschien.

Hij ziet er gewoontjes uit, met een blik waarin je verbeterheid en weemoed kan zien. Zij is wat je noemt een leuke vrouw – maar vooral haar verradenheid raakt me. Ze wordt hier dubbel verraden; door degene die die foto aan de krant heeft gegeven, en door hem.

Panorama brengt een balkloze foto van Ferdi bij de opening van een expositie van Els. Hij kijkt daar heel anders: opgewekt, een gele sjaal joyeus om de hals. Die opening was in november – na de moord, midden in de afpersperiode.

Het fascineert me dat iemand die ik bij die opening of op de borrels van Intermagazine had kunnen tegenkomen, de oplossing van het raadsel is. Hoe is dat voor hem geweest, als enige te weten wat iedereen wilde weten? Misschien net als in Het Gouden Ei, waarin de ontvoerder, die zijn daad dan nog alleen maar voorbereidt, zich 'feestelijk slecht' voelt, 'alsof hij een onzichtbaarheidsdrank had gedronken'.

Als ik lees dat de koningin een condoleancetelegram aan de familie Heijn heeft gestuurd, komt het bij me op dat ze ook een telegram zou moeten sturen aan Els en haar gezin. Vooral het lot van die kinderen gaat me aan het hart. Ze zijn 'ondergebracht op een plek waar ze veilig zijn voor de belangstelling'. Maar daarna?

Op een nacht droom ik over ze. Iets vaags, niet veel meer dan een gevoel: ik heb iets met dat gezin te maken.

13 april 1988

Mijn verjaardag; ik word vijfenveertig, even oud als Ferdi E. en Els Hupkes. Op mijn feestje is ook Hendrik Jan Schoo, de hoofdredacteur van Interma-gazine. Hij is het middelpunt – hij kent Els Hupkes, en hij heeft Ferdi E. wel eens aan de telefoon gehad.

En, hoe was die dan?

Een beleefde, vriendelijke man.

14-24 april 1988

Ferdi E. wil niet uit mijn hoofd. Ik denk: nu zit hij één week vast. En nu al twee weken. En nu bijna drie weken.

Hij kende Heijn niet. Van een kennis in Bloemendaal had hij een keer toevallig gehoord dat Heijn daar ook woonde; in het telefoonboek vond hij het adres. Hij had toen al een geweer, dat had hij een jaar eerder in België gekocht, voor onbestemde wraakplannen tegen de mensen die hem er in Nijmegen hadden uitgewerkt. Hij had loop en kolf afgezaagd en er thuis op zolder mee proefgeschoten op een houtblok. Met een zelfgemaakte geluid-demper; een plastic flesje met schuimrubber.

Een paar maanden voor de ontvoering was hij bij Heijns huis gaan pos-ten en had hij gezien dat die in een Audi reed. Hij belde een Audi-dealer; zo kwam hij te weten dat dat type geen centrale deurvergrendeling had: de passagiersdeur ging niet op slot als de chauffeur zijn deur op slot deed. E. kocht vermommingsspullen, een spade, een emmer, maakte een schouder-holster voor het geweer, kistjes voor het losgeld, bepaalde een plek voor de moord en het graf.

Hij belde Ahold, als secretaris van een Amerikaan Kaplan met wie men zaken zou kunnen doen. Tot zijn verbazing werd hij doorverbonden met Gerrit Jan Heijn zelf. Die noemde 9 september als dag waarop hij op kan-toor zou zijn – en dus van huis daarheen zou rijden.

E. ging langs bij zijn zwager in Odijk, pikte de reservesleutel van diens Fiat Uno en liet een duplicaat maken. Van eenzelfde auto die hij op de Veluwe zag, noteerde hij het kenteken, en bij twee zaken liet hij, zoge-naamd voor zijn caravan, kentekenplaten maken.

's Avonds op 7 september ging hij met trein en bus naar Odijk en stal de Fiat. In Landsmeer, op een donkere plek in zijn eigen straat, monteerde hij de valse kentekenplaten.

Woensdag 9 september ging hij om zes uur de deur uit, met een ther-moskan met ijsblokjes en een filmkokertje voor de pink. Onderweg naar

Bloemendaal vermomde hij zich met een snor, alpinopet en bril.

Hij zette de Fiat op het Kopje, liep naar Heijns huis, verschool zich naast de garage, en wachtte. Toen hij de auto hoorde kwam hij tevoorschijn en stapte naast Heijn in. Hij hield hem onder schot en liet hem naar het Kopje rijden. Daar vroeg en kreeg hij Heijns autosleutel. Ze stapten over in de Fiat; met de klaargelegde kettingen en een slotje maakte hij Heijns linkerhand vast onder de passagiersstoel.

Hij reed naar de Veluwe, en daar hadden ze de dag doorgebracht, de meeste tijd in het Dealerwoud bij het vliegveld Deelen. Hij vertelde Heijn dat hij 's avonds door een maat zou worden overgenomen en naar een schuilplaats zou worden gebracht. Ze hadden gewandeld, in de zon gezeten, gepraat en ook lange tijden gezwegen. In de auto had hij Heijn cassettebandjes laten inspreken: een boodschap dat hij ontvoerd was, en losse letters en cijfers.

Heijn had één keer geprobeerd te vluchten. Hij was ineens naar de weg gerend, waar net een bus aan kwam. E. riep: 'Heijn! Terug of ik schiet!' en Heijn was teruggekomen.

Om half tien kwamen ze aan bij het bos van het landgoed Duno, aan de Rijn onder Doorwerth. Ze liepen het bospad op, en op de van tevoren bepaalde plek zette E. achter Heijns rug de geluiddemper op het geweer en schoot hij hem door het hoofd. Heijn was op slag dood.

E. ging terug naar de auto, laadde de benodigde spullen uit, reed de auto naar een parkeerhaventje verderop, liep terug en ging met de spullen naar het lijk. Met behulp van een meegenomen plankje sneed hij Heijns linkerpink af en deed die in het kokertje in de thermosfles. Hij nam ook Heijns bril mee. Hij groef een kuil van anderhalve meter diep en na Heijn daarin begraven te hebben reed hij naar huis. Hij stopte het kokertje in het vriesvak van de ijskast, reed naar het IJ, dumpde de Fiat, liep terug, en lag om half vier in bed.

De dertien afpersbrieven maakte hij thuis. De losgeldoverdracht was moeilijk te regelen omdat hij alles voor zijn gezin moest verbergen en nooit lang van tevoren iets kon afspreken. Hij suggereerde daarom dat Heijn in het buitenland werd vastgehouden. Ahold en de familie Heijn waren ingegaan op het eerste bedrag dat hij noemde. Dat er zo lang na de ontvoering zonder levensteken betaald werd, was omdat de familie, anders dan de politie, dacht dat Heijn nog in leven kon zijn.

Bij de overdracht van het losgeld had E. de verzorgingsflat van zijn ouders in Heesum als basis gebruikt. Langs de A12 legde hij straatstenen neer